

УДК 821.161.2-4 Лучук 1/7.08

Тетяна Шевченко

ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ КНИГИ І. ЛУЧУКА «СУМНІВИ СОРОКАЛІТНЬОГО»

У статті проаналізовано жанрову своєрідність книги Івана Лучука «Сумніви сорокалітнього». Акцентовано увагу на особливостях жанру есе в інтерпретації І. Лучука. Досліджено персоносферу, композицію, змістове наповнення есе.

Ключові слова: І. Лучук, есе, жанр, книга, персонаж, композиція, зміст, сумнів.

В статье проанализирована жанровая особенность книги Ивана Лучука «Сомнения сорокалетнего». Акцентировано внимание на особенностях жанра эссе в интерпретации И. Лучука. Исследована персоносфера, композиция, содержательное наполнение эссе.

Ключевые слова: И. Лучук, эссе, жанр, книга, персонаж, композиция, содержание, сомнение.

In this article genre features of Ivan Luchuk's «Hesitations of forty-years-old man» are analysed. Attention is accented on features of essay genre in I. Luchuk's interpretation personosphere, composition, plot maintenance of the essay are investigated.

Key words: I. Luchuk, essay, genre, book, character, composition, plot, hesitation.

Збірка есеїв І. Лучука «Сумніви сорокалітнього», що побачила світ 2008 року і фрагментами друкувалася у «Львівській газеті», насамперед привертає увагу своєю філософічністю, а не традиційною вже для нашого письменства автобіографічністю, мемуарним, літературно-критичним наповненням тощо. Звісно, філософічність властива й іншим есеям наших сучасників, більшість яких вважають за необхідне утвердитися не тільки в традиційних для письменства жанрах, а й в есеїстиці. Проте збірка «Сумніви сорокалітнього» об'єднала насамперед твори, в яких головними є роздуми про сенс буття, про розвиток суспільства, про життя і смерть, про шляхи пізнання істини, про добро й зло, про роль митця в соціумі, про жіноче та чоловіче начала, про любов і ненависть, одним словом — про життя; всі твори об'єднані насамперед глибоко особистісною позицією автора про буття, що відрізняється письменницьким і водночас філософським критико-творчим

ставленням до світу та різних систем поглядів на нього. Читаючи ці твори, воістину згадується М. Монтень з його славнозвісними «Досвідами», в яких автор поділився власним міркуваннями щодо звичних, на перший погляд, речей. І. Лучук, як і видатний французький філософ-письменник XVI століття, володіє досвідом, вартим наслідування, чималими знаннями, безкінечним ланцюгом асоціацій, солідною базою науково-теоретичних пошуків і життєвих спостережень, майстерно висловлених у жанрі есе. Ось як автор сам обґрунтував жанр, у якому він написав книгу «Сумніви сорокалітнього»: «Від часів Мішеля Монтеня, який для нового жанру вигадав нову вдачу назву — спроби (тобто есеї), та Френсиса Бекона, який оперативню її «припечатав» з острівною прецизійністю, спроботворчість (тобто есеїстика) цвіте і пахне, буяє, в'яне і зацвітає знову. Живучість цього жанру полягає в його дієвості, необов'язковості та глибочезно закоріненому індивідуалізмі. А індивідуалізм, як відомо, є однією з головних ознак західної (нашої) цивілізації; і коли його помножити на дієву необов'язковість чи на необов'язкову дієвість, тоді справді неминучою виявляється живучість. Я про це пишу, та заразу ж сумніваюся в написаному, передуманому, переказаному, принагідному та сокровенному. Сумніваюся навіть у тому, чи викладені думки належать мені. Безумовно, вони вийшли з моєї голови, тому певним чином і безпосередньо вони мені таки належать, проте голова людини мисливої зазвичай є таким звалищем чужих думок, що про посилення згадуєш лише занурившись у науковий стиль. Тому без якихось генеральних амбіцій я сам собі запропонував нову назву для ветхого піджанру — сумніви. Й одразу ж засумнівався, чи, бува, вже хтось раніше такого не вигадав» [2, с. 7].

Зміст публікацій І. Лучука не можна вписати в якесь одне проблемно-тематичне поле, адже предметом його опису є надто різні питання: митець однаково небайдужий до питань захмарного європейського майбутнього України чи її нещодавньої історії, та, скажімо, так само активно цікавиться проблемами моральності сучасного покоління, музики чи милується підляськими краєвидами, принадами, різного гатунку. Є твори, де автор міркує про походження писемності, поезії як роду літератури чи людського імені. Відчувається, що есеї писалися залежно від

того, що автора турбувало саме на ту мить. Ймовірно саме з цієї причини добірка творів І. Лучука не структурована у підрозділи (на відміну, скажімо, від публіцистичних опусів С. Жадана під назвою «Блок НАТО»), а отримала лаконічний заголовок «Сумніви сорокалітнього», який лише спрямовує читача у відповідному жанровому напрямку і ніяк не орієнтує його з тематичної точки зору (часто для автора слово «сумнів» означає есеї і навпаки). Єдине, що кидається в око, так це кількість есеїв: їх сорок, відповідно до кількості років автора на той момент. Як відомо, сорок належить до сакральних чисел: «Будучи пов'язаним з четвіркою, число 40 означає цілісність і сукупність. Це число означає також пробу, випробування, присвячення, смерть» [2, с. 19].

За суттю своєю есеї в книзі «Сумніви сорокалітнього» неоднорідні. Одні є власне публіцистичними, інші нагадують науковий трактат, котрий автор у своєрідний спосіб адаптував до масової аудиторії, спростивши певні поняття, тим самим полегшивши сприйняття, треті є філософськими творами, четверті об'єднують риси всіх попередніх тощо. Навіть зі стилістичної точки зору твори різні. В одних автор вповні користується науковою термінологією, в інших надає перевагу сленгу і розмовній лексиці, в третіх на повну силу використовує свій письменницький хист, створюючи неповторні образи на кшталт того, що «на компроміси доводилося й доводиться йти доволі часто. Але по них ніхто не ходить, як по свячену водицю, — вони самі чатують, наче вовкулака у нічних кущах» чи «нема лиха без добра, але й добро не саме ходить, а деколи прикрість із собою водить» [2, с. 23, 29].

У книзі домінують твори, в яких власне есеїстичні елементи поєднуються з такими ж важливими іншими (просвітницькими, літературознавчими, культурологічними) творами, в яких есеїстична спрямованість безперечно переважає і підпорядковує композиційну форму рецензії, літературного портрета, статті.

В одних есеях («Шкільні щоденники», «Дисгармонійний білінгвізм», «Зловити дятла», «Розвиток, занепад і знову розвиток») автор використовує есе як привід для розгортання власних думок, структура таких есе позначена виразною асоціативністю, з точки зору логіки — безсистемністю, непослідовністю: письменник вільно змінює тему, відходить від неї, наближаєть-

ся і, зрештою, так і не вирішує (бо на те воно й есе, щоб не переслідувати таку мету — «А все-таки сумніваюся»). В інших творах маємо есе — приклад іншої організації: автор в цілому логічно підходить до розкриття винесеної в назву теми, буде ряд прикладів і тез, спрямованих на вияснення й поглиблення її («Пристрасті за правописом», «Історія письма»). Але есеїстична настанова на самоозначення (див.: [1]) спрацьовує безпомилково: за кожним з наведених тверджень, згаданих постатей, творів — сам автор, який не бачить і не шукає цілого об'єктивного образу сучасності, не вивчає і не прагне вивчити певний об'єкт у повноті його образів, ідей, символів, а намагається знайти віддзеркалення своїх життєвих орієнтирів, щоб ще раз і ще ствердити вічні істини, показати, як вони важливі для художньої творчості, і допомогти читачам обрати певний варіант інтерпретації («Епоха дилетантизму», «Книжна мудрість», «Лірика про поезію. Поезія про вірші», «Підляський хронотоп», «Наварія» тощо). Так, у передостанньому творі йдеться про те, як автор ділиться враженнями від прочитання віршів відомого підляського поета Ю. Гаврилюка: після цих творів не можна позбутися відчуття того, що ця поезія дивним чином насичена відображеннями і вираженнями буття, існування, екзистенції: «Можна вести мову про різні рівні його поетичного *екзистування*, а може йтися і про органічну сукупність його поетичного *екзистення*. Цей неологізм вигадався мені ще понад десяток років тому, а тепер видається доречним його пристосування до розгляду поетичного світу Ю. Гаврилюка. Зрозуміло, цілий той поетичний світ розглянути в рамках невеликого сумніву неможливо, але деякі штрихи навести все ж уявляється можливим» (курсив авторський. — *Т. III.*) [1, с. 132]. Цей матеріал у його уяві стає «сировиною» для «внутрішньої», власне есеїстичної, оповіді — роздумів про справжнє й уявлюване, про незбіг мрії й дійсності не тільки в поезії, а й у реальному житті також. Засоби монтування частин — переключення цих двох планів. Тут є й дещо розважань від особи автора, певний аналіз процесу, причини й наслідку, вироблення дефініцій (хоча й метафоричних на кшталт «світоглядного мікрокосмосу», «буттєвого самоусвідомлення» чи «мінімалізму в поезії»), компаративістики («Якби

повибирати з його віршів лапідарні описи краєвидів, навіть окремі згадки про елементи пейзажів, тоді може вийти щось на кшталт поетично ословленого художньо-документального короткометражного фільму про його рідні сторони. Можливо, кінематографічне порівняння тут не вельми доречне, проте Гаврилюкові вірші здатні витворювати у свідомості прискіпливого читача досить рельєфне візуальне уявлення реального пейзажу через поетичний краєвид» [1, с. 133]), особистий досвід, дискусійних моментів, поцінування понять і явищ.

Есеїстична думка в творах І. Лучука виражена безпосередньо і відкрито. Тому центральне місце належить тут самому авторові, про якого треба говорити, насамперед, як про цілісну особистість. Саме ця обставина багато до чого зобов'язує при створенні образу автора в публіцистиці. А індивідуальний образ автора вимальовується з тієї ролі, яку він для себе обирає: роль автора як «дзеркала» героя, роль автора як ліричного героя твору, роль автора як інстанції, що аналізує й оцінює.

Для І. Лучука найближчою є роль ліричного героя (недаремного він поет), який відкрито й широко виражає емоції, як-от у наступному уривку: «Мене майже ніхто і майже ніколи не спонукав до компромісів, але я не вважаю себе безкомпромісним. Бо вважаю безкомпромісність сумнівною чеснотою. А сумнівність вважаю чеснотою ледь не абсолютною. Абсолютною ж величиною є лише Бог.. А все-таки я сумніваюся, — хочеться вигукнути, засумнівавшись у своїх сумнівах. Тут я вже всороково сумніваюся циклічно, тож багнеться у ретроспекції поглянути — як же писемно полягали на папері ті мої попередні сумніви, у чому ж їх сумнівна суть, або бодай часточки суті» [2, с. 202].

В есеїстичних творах письменника на перший план, звісно, виходить головний герой, ступінь виявлення якого неоднакова. У роботах, присвячених естетичним і морально-етичним проблемам («Сумніваюсь — отже існую», «Паліндромна перемога», «А все-таки я сумніваюся») він наділений конкретними рисами, а в публікаціях типу «Присмерк Франка», «Пуп землі», «Синхронність відчуттів» його зображено в загальному плані. Безсумнівно одне: це непохитний патріот і переконаний громадянин. Цей образ близький реальному образу Лучука-людини

(ми спеціально провели моніторинг інтерв'ю з Іваном Лучуком, тож маємо підстави стверджувати це (див.: [3]), має більш універсальний характер. Розділити автора й публіцистичного героя в цитованих текстах складно. Вони зливаються в один образ автора-героя. Варто відзначити те, що ліричний герой Лучука в есеїстиці наділений різким категоризмом характеру. Він часто сприймає світ у чорно-білих тонах, маніхейськи. Зрозуміло, певна схильність до такого спрощеного сприйняття світу має місце для людини, вік якої ледь сягнув зрілості, і для самого Лучука як емпіричної особи, але він усе ж є досить гнучким світоглядно і може сприймати буття у всій його палітрі, а не лише у чорно-білих фарбах («Життя вимагає визнати обмеженість самовпевненості, життя вимагає усвідомлення, що вона, ця вищість, *surmetasu* — це фільтр між нами і фактичним станом речей. Така вимога сьогодення» [1, с. 149]). Отже, спрощення ліричного героя у порівнянні з автором, реальною людиною, відбувається в письменника свідомо, для більшої виразності і полегшення сприйняття своїх ідей читачем.

Близьким до публіцистичного є в Лучука й есеїстський характер героя. Він також неоднозначний і має, як мінімум, подвійну природу. З одного боку, це образ самого автора, з іншого боку — персонаж, герой, наділений своєрідною палітрою душевно-духовних і тілесних властивостей. А оскільки есеїстика ще тісніше змикається з художньою літературою, то й натура цього характеру стає більш зримою, індивідуалізованою, вимальовується пензлем гнучкішим, витонченим і колоритним. Одна з головних, якщо не основна, характеристика і цього героя — антитетичність сприйняття світу.

Роздвоєність властива й другорядним персонажам есеїстичних творів І. Лучука. Оскільки їх подано крізь призму сприйняття головного героя з його не завжди «чорно-білим» світобаченням, то вони часто поділяються на позитивних і негативних, а ще, краще сказати, своїх і чужих. Як можна судити зі збірки, до «своїх» письменників Лучук зараховує Івана Франка, якому присвятив 10 есеїв з сорока: «Присмерк Франка належить до нашої духовної історії нарівні з іншими складовими його космосу. І жодним елементиком ми не можемо нехтувати,

хоча й усіх нюансів не в стані охопити й осмислити. Якщо свого часу Освальд Шпенглер констатував присмерк Європи, а вона собі далі процвітає і пахне різноманітними ароматами, то й присмерк Франка перетворюється просто на метафору. А життєвий і творчий подвиг Франка і далі вібрує в наших жилах, надихає неможливе робити реальним, живить інтелектуальну субстанцію українського буття» [2, с. 148].

Другорядні персонажі публіцистики й есеїстики митця виконують важливу змістовну роль. Вони є носіями тих чи інших поглядів, концепцій, ідей. Одні персонажі виражають ідеї автора (чи, принаймні, близькі його життєвій позиції) — той же Іван Франко з есе «Присмерк Франка», «Розвиток, занепад і знову занепад» чи друг по «ЛуГоСаду» Назар Гончар в есе «Паліндромна перемога». Їм додано рис, які роблять їх привабливими в очах читача (як зовнішні характеристики, так і певні характеристики з точки зору ролі в житті автора). Інші герої — своєрідна персоніфікація поглядів, з якими автор не згодний. Ці персонажі наділені іншими властивостями, що сприймаються читачем у широкому діапазоні: від іронії (Верка Сердючка) до відрази (Іван Білодід, автор теорії гармонійного білінгвізму) і навіть ненависті (безіменні «вони»). Але всі ці люди — не функції ідей, а живі, повнокровні образи, подані лаконічно декількома найбільш репрезентативними рисами. Між персонажами першої і другої груп знаходяться ті, що уособлюють оми самого автора, ним згодом переборені. Вони показані більш стримано, без яскравих рис, і авторське емоційне ставлення до них затушоване.

Оригінальне вирішення поставлених проблем, зображення головного героя і другорядних персонажів супроводжує в есеїстиці Івана Лучука й оригінальний корпус художніх засобів зображення. Митець не лише використовує апробовану в жанрі есе поетику, але й збагачує її, розширює і, зрештою, вибудовує свою неповторну поетичну систему власне есеїстичного жанру.

Для того, щоб яскравіше передати образ автора, який часто ототожнюється з образом головного героя есе, й образи другорядних персонажів, позитивних і негативних, поданих через сприйняття головного героя, Лучук застосовує широкий

спектр художніх засобів: називає себе «я», виступає від імені «ми», звертається до читача на кшталт «ми з вами» чи «не один з вас, мабуть...» і под. Усе це вплетено в тканину асоціативної композиції, що якраз і властиво жанру есе. Її суть — відтворення невимушеного потоку мовлення, в якому асоціації тісно переплелися з життєвими фактами. У творі есеїстична думка принципово є думкою практичною, побутовою, на відміну від абстрактних наукової і художньої, тож треба зазначити «щирість» есеїста як певну «міру есеїстичності» творів такого роду, де основний метод — міркувати на очах у читача, нічого не приховуючи. Тож саме за таким принципом будує свої твори Іван Лучук, приваблюючи читача своєю щирістю і відвертістю, ніби оголюючи свій внутрішній світ, дозволяючи читачу пірнути в нього широко і без застережень.

Отже, «Сумніви сорокалітнього» — збірка есеїв, що поставили своєрідним емоційним нотатником внутрішніх переживань сучасної людини-митця, померезаним сюжетами, прибулими із світу зовнішнього. Симбіоз матеріальних подразників із душевними порухами, як можна судити зі збірки, породили сумніви, без яких інтелектуальне буття немислиме та й, зрештою, неповне. Обрана автором жанрова форма есе цілком виправдана: він поставив за мету привабити читача своєю щирістю і відвертістю, ніби оголивши свій внутрішній письменницький і власне людський світ, дозволивши читачу пірнути в нього широко і без застережень, і це, певною мірою, йому вдалося.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кайда Л. Г. Эссе : стилистический портрет / Л. Кайда. — М. : Флинта; Наука, 2008. — 184 с.
2. Лучук І. Сумніви сорокалітнього / І. Лучук. — Тернопіль : Богдан, 2008. — 208 с.
3. Стах В. Іван Лучук: Укладаю антології так, щоб у них було чути мої пальці [Електронний ресурс] // Україна молода. — 2008. — № 28. — Режим доступу: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/1191/164/42363/>

Стаття надійшла до редакції 25 листопада 2013 р.